

Հարգելի՛ ընթերցող,

Արցախի Երիտասարդ Գիտնականների և Մասնագետների Միավորման (ԱԵԳՄՄ) նախագիծ հանդիսացող **Արցախի Էլեկտրոնային Գրադարանի** կայքում տեղադրվում են Արցախի վերաբերյալ գիտավերլուծական, ճանաչողական և գեղարվեստական նյութեր՝ հայերեն, ռուսերեն և անգլերեն լեզուներով: Նյութերը կարող եք ներբեռնել ԱՆՎՃԱՐ:

Էլեկտրոնային գրադարանի նյութերն այլ կայքերում տեղադրելու համար պետք է ստանալ ԱԵԳՄՄ-ի թույլտվությունը և նշել անհրաժեշտ տվյալները:

Շնորհակալություն ենք հայտնում բոլոր հեղինակներին և հրատարակիչներին՝ աշխատանքների էլեկտրոնային տարբերակները կայքում տեղադրելու թույլտվության համար:

Уважаемый читатель!

На сайте **Электронной библиотеки Арцаха**, являющейся проектом **Объединения Молодых Учёных и Специалистов Арцаха (ОМУСА)**, размещаются научно-аналитические, познавательные и художественные материалы об Арцахе на армянском, русском и английском языках. Материалы можете скачать БЕСПЛАТНО.

Для того, чтобы размещать любой материал Электронной библиотеки на другом сайте, вы должны сначала получить разрешение ОМУСА и указать необходимые данные.

Мы благодарим всех авторов и издателей за разрешение размещать электронные версии своих работ на этом сайте.

Dear reader,

The Union of Young Scientists and Specialists of Artsakh (UYSSA) presents its project - **Artsakh E-Library** website, where you can find and download for FREE scientific and research, cognitive and literary materials on Artsakh in Armenian, Russian and English languages.

If re-using any material from our site you have first to get the UYSSA approval and specify the required data.

We thank all the authors and publishers for giving permission to place the electronic versions of their works on this website.

Մեր տվյալները – Наши контакты - Our contacts

Site: <http://artsakhib.am/>

E-mail: info@artsakhib.am

Facebook: <https://www.facebook.com/www.artsakhib.am/>

ВКонтакте: <https://vk.com/artsakhiblibrary>

Twitter: <https://twitter.com/ArtsakhELibrary>

ՀՀ ՍՊՈՐՏԻ ԵՎ
ԵՐԻՏԱՍԱՐԴՊՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՐՑԵՐԻ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

ԵՐԵՎԱՆԻ
ՊԵՏԱԿԱՆ
ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

«ՉԱՆԳԵՉՈՒԻԻ
ՊՂՆՁԱՄՈՒԲԳԵՆԱՅԻՆ
ԿՈՄԲԻՆԱՏ» ՓԲԸ

ԱՐՑԱԽԻ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ
ԳԻՏՆԱԿԱՆՆԵՐԻ ԵՎ ՄԱՍՆԱԳԵՏՆԵՐԻ
ՄԻԱՎՈՐՈՒՄ (ԱԵԳՄՄ)

ԳԻՏԱԿԱՆ ԱՐՑԱԽ

SCIENTIFIC
ARTSAKH

НАУЧНЫЙ
АРЦАХ

№ 1, 2018

Հիմնադիր – Founder – Учредитель:
ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՍՈՒՍԱՐԱՆ (ԵՊՀ)
YEREVAN STATE UNIVERSITY (YSU)
ЕРЕВАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ (ЕГУ)
www.y-su.am

Հրատարակիչ – Publisher - Издатель:
ԱՐՅԱԽԻ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ԳԻՏՆԱԿԱՆՆԵՐԻ ԵՎ ՄԱՍՆԱԳԵՏՆԵՐԻ ՄԻԱՎՈՐՈՒՄ (ԱԵԳՄՍ)
UNION OF YOUNG SCIENTISTS AND SPECIALISTS OF ARTSAKH (UYSSA)
ОБЪЕДИНЕНИЕ МОЛОДЫХ УЧЁНЫХ И СПЕЦИАЛИСТОВ АРЦАХА (ОМУСА)
www.aegmm.org

ԳԻՏԱԿԱՆ ԱՐՅԱԽ

SCIENTIFIC ARTSAKH

НАУЧНЫЙ АРЦАХ

№1, 2018

*Նվիրվում է Հայաստանի առաջին Հանրապետության 100-րդ, Արցախյան շարժման 30-րդ ու
Էրեբունի-Երևանի հիմնադրման 2800-րդ ամյակներին*

*Dedicated to the 100th anniversary of the First Republic of Armenia, the 30th anniversary
of the Artsakh movement and the 2800th anniversary of the founding of Erebuni-Yerevan*

*Посвящается 100-летию Первой Республики Армения, 30-летию Арцахского движения и
2800-летию основания Эребуни-Ереван*

ԱԵԳՄՍ – UYSSA – ОМУСА
ԵՐԵՎԱՆ – YEREVAN – ЕРЕВАН
2018

*Չրատարակության Է երաշխավորվել Երևանի պետական Չամալսարանի գիտական խորհրդի թիվ 2/8.8 առ 29.11.2018թ. որոշմամբ
 Рекомендовано к публикации решением учёного совета №2/8.8
 от 29.11.2018г. Ереванского государственного университета
 Recommended for publication by the Yerevan State University
 Academic Council Decision №2/8.8 of November 29, 2018*

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐ

Նախագահ՝ ԵՊՅ ռեկտոր, ՉՉ ԳԱԱ թղթակից անդամ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Արամ ՄԻՍՈՆՅԱՆ

Անդամներ՝

ԱՎԱԳՅԱՆ Արծրուն, բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
 ԱՎԱՆԵՍՅԱՆ Չրանտ, հոգեբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
 ԲԱԲԱՅԱՆ Դավիթ, պատմական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ
 ԲԱԼԱՅԱՆ Վահրամ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
 ԳԱԼՍՏՅԱՆ Խաչիկ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ
 ԳՅՈՒԼԱՄԻՐՅԱՆ Զուլիխան, մանկավարժական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
 ԳՐՈՒՉԴԵՎ Վլադիսլավ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Կոստրոմա, ՌԴ)
 ԴԱՆԻԵԼՅԱՆ Գևորգ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
 ԵՂԻԱԶԱՐՅԱՆ Արման, պատմական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ
 ԺԵՅՄՈ Մարտիկ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Օլշտին, Լեհաստան)
 ԼԱՊԵՎԱՎ Վալենտինա, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Մոսկվա, ՌԴ)
 ԼՈՒԽՏԵՐՅԱՆԴՏ Օտտո, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Չամբուրգ, Գերմանիա)
 ՉՈՎՍԵՓՅԱՆ Մուշեղ, բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
 ՂԱԶԻՆՅԱՆ Գագիկ, ՉՉ ԳԱԱ ակադեմիկոս, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր,
 ՄԱՐԿՈՍՅԱՆ Աշոտ, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր
 ՄԻՆԱՅԱՆ Էդիկ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
 ՆԵՐՍԻՍՅԱՆ Կարեն, տնտեսագիտության թեկնածու, դոցենտ
 ՍԱՐԳՅԱՆ Չայկ, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր
 ՎԱՍԿՈՎ Մաքսիմ, սոցիոլոգիական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Դոնի Ռոստով, ՌԴ)
 ԶԵՌՅԱՆ Գարիկ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
 ԶՈՉԱՐՅԱՆ Տիգրան, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Գլխավոր խմբագիր՝ իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ **Ավետից ՉԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ**

Գիտական Արցախ, №1, 2018, Երևան, «ԱԵԳՄՍ» հրատ., 2018, 448 էջ:
 Scientific Artsakh, №1, 2018, Yerevan, «UYSSA» publ., 2018, 448 pages.
 Научный Арцах, №1, 2018, Ереван, Изд. «ОМУСА», 2018, 448 страниц.

«Գիտական Արցախ» պարբերականի 1-ին համարում տեղ են գտել հայկական արդի հիմնախնդիրներից մեկի՝ պետականության վերաբերյալ Չայաստանը, Արցախը, Ամերիկայի Միացյալ Նահանգները, Գերմանիան, Լեհաստանը և Բելառուսը ներկայացնող հեղինակների գիտական աշխատանքները:

Գիտական պարբերականում գետեղված են նաև Արցախի երիտասարդ գիտնականների և մասնագետների միավորման ու Երևանի պետական համալսարանի կողմից 2018թ. սեպտեմբերի 13-16-ը Ստեփանակերտում համատեղ կազմակերպված «Չայոց պետականության անցյալը, ներկան ու ապագան» 3-րդ միջազգային երիտասարդական գիտաժողովի լավագույն գիտական հոդվածները:

The first issue of «Scientific Artsakh» journal comprises the scientific works of authors from Armenia, Artsakh, the United States of America, Germany, Poland and Belarus on one of the most urgent problems for Armenians – the statehood. The publication also contains the best scientific articles of the 3rd international youth scientific conference «The past, present and future of the Armenian statehood», jointly organized by the Union of Young Scientists and Specialists of Artsakh and Yerevan State University on September 13-16, 2018 in Stepanakert.

В первом номере журнала «Научный Арцах» нашли место научные работы авторов из Армении, Арцаха, Соединенных Штатов Америки, Германии, Польши и Беларуси по одной из актуальных для армян проблем – государственности.

В издании размещены также лучшие научные статьи 3-ей международной молодежной научной конференции «Прошлое, настоящее и будущее Армянской государственности», совместно организованной Объединением молодых учёных и специалистов Арцаха и Ереванским государственным университетом 13-16 сентября 2018 года в Степанакерте.

EDITORIAL COUNCIL

Chairman: Aram SIMONYAN, Rector of YSU, NAS RA Associate Member, Doctor of History, Professor

Members:

AVAGYAN Artsrun, Doctor of Philology, Professor
AVANESYAN Hrant, Doctor of Psychology, Professor
BABAYAN David, Doctor of History, Associate Professor
BALAYAN Vahram, Doctor of History, Professor
DANIELYAN Gevorg, Doctor of Law, Professor
GALSTYAN Khachik, Doctor of Political Sciences, Associate Professor
GHAZINYAN Gagik, Academician of NAS RA, Doctor of Law, Professor
GRUZDEV Vladislav, Doctor of Law, Professor (Kostroma, Russia)
GYULAMIRYAN Julieta, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
HOVSEPYAN Moushegh, Doctor of Philology, Professor
KERYAN Garik, Doctor of Political Sciences, Professor
KOCHARYAN Tigran, Doctor of Political Sciences, Professor
LAPAEVA Valentina, Doctor of Law, Professor (Moscow, Russia)
LUCHTERHANDT Otto, Doctor of Law, Professor (Hamburg, Germany)
MARKOSYAN Ashot, Doctor of Economic Sciences, Professor
MINASYAN Edik, Doctor of History, Professor
NERSISYAN Karen, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
SARGSYAN Hayk, Doctor of Economic Sciences, Professor
VASKOV Maksim, Doctor of Sociology, Professor (Rostov-on-Don, Russia)
YEGHIAZARYAN Arman, Doctor of History, Associate Professor
ZEJMO Marek, Doctor of Political Sciences, Professor (Olsztyn, Poland)

Editor-in-Chief: Avetik HARUTYUNYAN, Candidate of Law, Associate Professor

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

Председатель: ректор ЕГУ, член-корреспондент НАН Республики Армения, доктор исторических наук, профессор Арам СИМОНЯН

Члены:

АВАГЯН Арцрун, доктор филологических наук, профессор
АВАНЕСЯН Грант, доктор психологических наук, профессор
БАБАЯН Давид, доктор исторических наук, доцент
БАЛАЯН Ваграм, доктор исторических наук, профессор
ВАСЬКОВ Максим, доктор социологических наук, профессор (Ростов-на-Дону, Россия)
ГАЛСТЯН Хачик, доктор политических наук, доцент
ГРУЗДЕВ Владислав, доктор юридических наук, профессор (Кострома, Россия)
ГЮЛАМИРЯН Джульетта, доктор педагогических наук, профессор
ДАНИЕЛЯН Геворг, доктор юридических наук, профессор
ЕГИАЗАРЯН Арман, доктор исторических наук, доцент
ЖЕЙМО Марек, доктор политических наук, профессор (Ольштын, Польша)
КАЗИНЯН Гагик, академик НАН РА, доктор юридических наук, профессор
КЕРЯН Гарик, доктор политических наук, профессор
КОЧАРЯН Тигран, доктор политических наук, профессор
ЛАПАЕВА Валентина, доктор юридических наук, профессор (Москва, Россия)
ЛЮХТЕРХАНДТ Отто, доктор юридических наук, профессор (Гамбург, Германия)
МАРКОСЯН Ашот, доктор экономических наук, профессор
МИНАСЯН Эдик, доктор исторических наук, профессор
НЕРСИСЯН Карен, кандидат экономических наук, доцент
ОВСЕПЯН Мушег, доктор филологических наук, профессор
САРГСЯН Гайк, доктор экономических наук, профессор

Главный редактор: кандидат юридических наук, доцент Аветик АРУТЮНЯН

*Տպագրվում է ՀՀ սպորտի և երիտասարդության հարցերի նախարարության աջակցությամբ
Is published with the support of the Ministry of Sport and Youth Affairs of the Republic of Armenia
Публикуется при поддержке Министерства спорта и по делам молодежи Республики Армения*

ԱՐՄԻՆ Թ. ՎԵՂՆԵՐԸ ԵՎ ՀԱՅՈՑ ՊԵՏԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

ՄԱՆՈՒՇԱԿ ՄԱՐԿՈՍՅԱՆ

Արմին Վեղները լավ էր հասկանում, որ հայ ժողովրդի ցեղասպանությանից վերապրածներին փրկելու համար բացառիկ կարևորություն է ներկայացնում պետականությունը, ուստի որոշակի անդրադարձ է ունեցել այդ խնդրին:

Այսօր, Հայոց ցեղասպանությանից ավելի քան մեկ դար անց, մեր առաջին հանրապետության հիմնադրուման 100 ամյակին և Արցախյան ազատամարտի 30-ամյա անդադրում պայթարի տարեդարձին՝ Արմին Վեղների խոսքը մնում է նույնքան արդիական, որքան այն պահին, երբ՝ Նա դարձավ հայ ժողովրդի որբերգության ականատեսն ու տարեգիրը:

«...Որևէ ժողովրդի ճակատագիր չի բացահայտում աշխարհի բոլոր դեկավարող երկրների մարդկային ու բարոյական արժեքների խապառ անկումն այնպես, ինչպես այս փոքր ժողովրդի ճակատագիրը...»,¹ այսպիսին էր Արմին Վեղների գնահատականը: Ականատեսը լինելով մի ամբողջ ժողովրդի տեղահանությանը, հայրենագրկմանն ու սպանդին, Արմին Վեղների համար հայ ժողովրդի կրած տառապանքները դառնում են ցուցիչ աշխարհի տերեր հռչակած երկրների բարոյական անկման, մարդկայնության ու արդարության աստիճանի գնահատման հարցում:

Լինելով գերմանացի զինվորական սպա և գործելով կայսերական Գերմանաիայի գրաքննության պայամաններում, վտանգելով կյանքը, իր ամբողջ ջանքը ներդրեց ազդեցություն ունենալ կանխելու այն հրեշավոր ծրագիրը, որը Նա կոչեց *«ճանապարհ առանց տունդարձի»*:

Հայ ժողովրդի իրավունների պաշտպանության մեջ իր անխոնջ պայքարում, Վեղները ցուցաբերեց քաղաքացիական արիություն, իրատեսական գնահատական տվեց տեղի ունեցած իրադարձություններին: Նա պահանջում էր հայ ժողովրդի անվտանգության երաշխիքները՝ ապահովել **հայերին սեփական պետություն ունենալու հաստուտուն պայմաններն ու իրական քայլերը**, Վեղները միայն այդպես էր հնարավոր համարում հայ ժողովրդին խապառ ոչնչացումից փրկելու միակ երաշխիքը:

Նա սոսկ ականատեսը չէր եղել հայոց սպանդին, իրավաբանի մտքի ուժով տվել էր իր քաղաքական գնահատականը տեղի ունեցած որբերգությանը, և Առաջին աշխարհամարտի ավարտից անմիջապես հետո իր ծանրակշիռ վկայություններով, մահվան սպառնաալիքի տակ արված լուսանկարներով գործնականորեն ձեռնամուխ եղավ Գերմանիայում լուսաբանել Օսմանյան կայսրությունում հայ ժողովրդի քնաջնջման քաղաքականությանը: Դա կարևորում էր հենց Գերմանաիայում, քանի որ վերջինս Թուրքիայի կարևորագույն դաշնակիցն էր և մեղսակիցը հայոց ցեղասպանության մեջ: Գերմանացի սպաները Էական, երբեմն նույնիսկ վճռորոշ դեր են խաղացել Մերձավոր և Միջին Արևելքում Օսմանյան կայսրության ծրագրերի իրականացման գործում:

«Եվրոպայի պարտականությունն է,- գրում է Վեղները, ամենալուրջ ու շահագրգիռ կերպով նպաստել նրան, որ Հայաստանի ճակատագիրը մեծ տերությունների եսասիրական նպատակների ստվերում չմնա, [...] Ամբողջ Եվրոպան, և նաև Գերմանիան դեռևս 1878թ. բեռլինյան վեհաժողովում երաշխավորեցին Հայաստանի ապահովությունն ու անվտանգությունը: Այս խոստումը իրենց

¹ Rooney, Martin: "Weg ohne Heimkehr". Armin T. Wegner zum 100. Geburtstag. Ein Gedenkschrift. Bremen 1986, էջ 72

շահադիտական քաղաքականության պատճառով մինչև օրս չի իրականացվել: Այս ամենի մեջ Գերմանիայի մեղսակցությունը չնչին չէր, քանի որ պատերազմի ժամանակ Թուրքիայի դաշնակիցն էր»:¹

Արմին Վեգների փաստագրության մեջ առանձնակի կարևորություն ունի նրա «Բաց նամակը», որը վերնագրված է «Կտակ անապատում, բաց նամակ հյուսիսային Ամերիկայի նախագահ Վուդրո Վիլսոնին՝ հայ ժողովրդին Միջագետքի անապատներ տեղահանելու մասին»: Հիշյալ փաստաթուղթը անգնահատելի է, այն հեղինակի կենդանի վկայություններն են արևմտահայության բռնի տեղահանման ու քնաջնջման, նրանց կրած անլուր տառապանքների մասին. «...ես համարձակվում եմ Ձեզ ներկայացնել թշվառության ու սարսափների այն պատկերները, որոնք տեսել եմ իմ սեփական աչքերով շուրջ երկու տարվա ընթացքում, ինչը երբեք չէի ջնջվի իմ հիշողությունից [...]»: ²

Այս նամակը հայրենագուրկ ու ցեղասպանությունից մազապուրծ փրկվածների հայրենիք վերադարձի ու իր բնօրրանում հարատև ապահովություն ունենալու Վեգների սրտառուչ կոչն է ու պահանջը: Նա հորդորում է նախագահ Վիլսոնին սատար կանգնել ցեղասպանված ժողովրդի բեկորներին և տալ նրանց սեփական պետություն ունենալու երաշխիքները: Դիմելով նախագահ Վիլսոնին Արմին Վեգները գրում է.

«...Պարոն նախագահ, փրկեք Եվրոպայի պատիվը:

[...] Բոլոր ժամանակների համար անուղղելի սխալ կլիներ, եթե Ռուսաստանի հայկական մարզերը չանջատվեն ընդմիջտ այդ կայսրությունից, որպեսզի այնուհետև միավորվեն Անատոլիայի հայկական նահանգների և Կիլիկիայի հետ որպես մեկ միասնական երկիր՝ ազատ թուրքական տիրապետությունից՝ ելք ունենալով դեպի ծով: [...] Միայն այսպես կարող է հնարավոր դառնալ հատուցումը, իսկ այդ երկու միլիոն գոհերի կորուստը մենք ոչնչով չենք կարող փոխհատուցել»:³

Երբ 1919թ. հունվարին Առաջին աշխարհամարտում հաղթած պետությունները պատրաստվում էին Փարիզի խաղաղության վեհաժողովին, որտեղ քննվելու էր նաև Հայաստանի ճակատագիրը, Արմին Վեգները լծված լինելով հայ ժողովրդի իրավունքների պաշտպանության գործին, անձամբ է փորձել հանձնել իր նամակը Վուդրո Վիլսոնին, որի մասին վկայում է 1970թ. օգոստոսի 17-ին գրված իր մի նամակում, այնտեղ մասնավորապես ասված է. « Հայ ժողովրդի տեղահանության վերաբերյալ 1919 թ. ԱՄՆ-ի նախագահին ուղարկած իմ բաց նամակը գրել եմ որպես կենդանի վկա անապատներ տեղահանված հայ ժողովրդի տառապանքների մասին, այն բոլորի, ինչը անձամբ տեսել եմ Սիրիական անապատներում: «Բեռլինյան օրաթերթ»-ում հրատարակված այդ նամակը փարիզյան բանկացությունների ժամանակ պետք է անձամբ հանձնելի Ամերիկայի նախագահին»:⁴

Արմին Վեգները հրաշալի գիտակցում էր, որ Վիլսոնը ճիշտ հասցեատերն էր, քանի որ նա 1918թ. հունվարին իր հանրահայտ «14 կետից բաղկացած ծրագրում» առաջ էր քաշել ժողովուրդների ինքնորոշման իրավունքը որպես հիմնական սկզբունք՝ Առաջին աշխարհամարտից հետո Եվրոպայի տարածքային և

¹ Meier, Andreas(Hrsg.):Die Austreibung des armenischen Volkes in die Wüste. Ein Lichtbildvortrag (mit einem Essay von Wolfgang Gust), Göttingen 2011; S. 88

² Wegner, T. Armin: "Fällst du, umarme auch in die Erde oder der Mann, der das Wort glaubt" Prosa- Lyrik Dokumente Peter Hammer Verlag GmbH,Wuppertal 1974, էջ 164

³ Wegner, T. Armin: "Fällst du, umarme auch in die Erde oder der Mann, der das Wort glaubt" Prosa- Lyrik Dokumente Peter Hammer Verlag GmbH,Wuppertal 1974, էջ 170-171.

⁴ Ստեփան Ստեփանյան : «Արմին Վեգները և Երեսու Վերները Հայոց ցեղասպանության մասին», Երևան, 1996, էջ 10; Տե՛ս նաև DLA, (Գերմանիայի գրականության արխիվ) Wegner Briefe

քաղաքական վերակազմավորման համար: Փարիզի խաղաղության կոնֆերանսը 1919թ. հունվարի 19-ին ընդունել էր բանաձև, որում նախատեսվում էր Անտանտի երկրներից մեկին հանձնել Հայաստանի ժամանակավոր կառավարման մանդատը: Բոլորի հայացքներն ուղղված էին դեպի ԱՄՆ-ը, որը հետագա ամիսների ընթացքում ստուգում էր նման մանդատ ստանալու հնարավորությունը:

Հատկանշական է, որ Վեգները հենց այն փուլում, երբ Փարիզում քննարկվում էր Արևելյան և Արևմտյան Հայաստանին ներառող ազգային պետություն ստեղծելու հարցը, ակտիվ հանրային քննարկումների մեջ մտավ: Այդ հանգամանքն, անշուշտ վկայություն է Վեգների բարձր քաղաքական գիտակցության և հայկական շահերի պաշտպանության գործում նրա հանձնառության մասին:

Պատահական չէ, որ Վեգները խիստ կարևորում է եղեռնից փրկված հայության համար 1918թ. Առաջին Հանրապետության ստեղծումը և ամբաստանում մեծ տերություններին Նորաստեղծ Հայոց պետականությանը չստարելու համար.

«... բավական չէ, որ հազարավոր վերբերից արյունաքամ եղած հայ ժողովրդին դեռ պատերազմի միջոցին ստիպում էիք ռազամական կամավորներ տրամադրել, երիտասարդ Հայակական Հանրապետությանն էլ խոչնդոտում էիք եղեռնից մազապուրծ եղած գաղթականներին տեղափոխելու իրենց հայրենի վայրերը»:¹

Հայկական հարցի լուծումն այլ ընթացք ունեցավ, քան Վեգները կարող էր հուսալ, հետևապես նրա գործադրած բոլոր ջանքերն անցան ապարդյուն:

Այս պատմական անցքերին հաջորդած ամենամեծ իրադարձությունը 1921թ. Բեռլինում տեղի ունեցած Սողոմոն Թեյլեբյանի վրեժխնդրական գործողությունն էր, որին անմիջապես և սուր արձագանքեց Արմին Վեգները: Գնահատելով և կարևորելով դատավճռի արդարացման որոշումը, նա արձանագրեց. «... այս դատավարությունը հակառակ քաղաքականությունից հեռու պահելու (Գերմանիայի Մ.Մ.) բոլոր ջանքներին, վերածվում է համամարդկային տրիբունալի, իսկ նրա վճիռը՝ համաշխարհային պատմական նշանակություն ունեցող դատավճռի...»:²

Մեկ տարի անց, ԱՄՆ նախագահի չիրականացրած խոստումներից հուսախաբ, լքված Նոր ցատումով ու պահանջով 1922թ. տպագրեց իր «Ճիշ Արարատից» իրապարակախոսությունը, այն պատկերավոր խոսքի ուժով գրված կոչ է և պատգամ, որտեղ դատապարտում է Արևմտյան տերությունների հանցավոր անտարբերությունն ու դիմակազերծում նրանց քաղաքական և դիվանագիտական խարդավանքները. «Դա Եվրոպան է, որը մշտապես ձգտում է մի անիրավությունը փոխել մյուսով, և չի թաքցնում իր ուրախությունն այնպիսի հաջողության առթիվ, որը ձեռք է բերվել տասնյակ հազարավոր անմեղ կանանց և երեխաների արյան գնով, Եվրոպան, որն ավելի շուտ մի շահեկան գործարք կկնքի նրանց խոշտանգողների հետ, քան տեղահանված մարդկային ցեղի խլյակներին կփրկի կործանումից»:³

Ամփոփենք: Արմին Վեգները Հայկական Հարցի լուծումով էր պայմանավորում հայ ժողովրդի անվտանգության երաշխիքների ապահովումը: Դեռ ավելին, 1919թ. Բեռլինի «Ուրանիայի» իր պատմական ելուբում գտնում էր, որ «... Հայկական Հարցը մարդկության հարցն է, վերջին տասնամյակների բոլոր պատերազմների իրական դրդաապատճառները չեն վերանա, մինչև որ Հայկական Հարցը չլուծվի, և այդ տառապանքների անիրավությունը չհատուցվի»:⁴

¹ Ալբերտ Մուշեղյան և Ռիմա Մուշեղյան «Ճանապարհ առանց տունդարձի, նահատակություն նամականերում» ԶԶ ԳԱԱ «Գիտություն» իրատարակություն Երևան 2000թ. էջ 91:

² Տե՛ս նույն տեղում, էջ 78:

³ Ալբերտ Մուշեղյան և Ռիմա Մուշեղյան «Ճանապարհ առանց տունդարձի, նահատակություն նամականերում» ԶԶ ԳԱԱ «Գիտություն» իրատարակություն Երևան 2000թ. 91:

⁴ Meier, Andreas, (Hrsg.), Armin T. Wegner " Die Austreibung des armenischen Volkes in die Wüste" Ein Lichtbildvortrag (mit einem Essay von Wolfgang Gust), Göttingen 2011, էջ 88.

Իսկ 1925 թ., երբ «Լոզանի կոնֆերանս» իրողություն էր արդեն և Հայկական Հարցը մտել էր փակուղի, Արմին Վեգները չէր դադարեցնում իր պայքարը, և նրա խոսքն այսօր, ոչ միայն ունի արդիականություն, այլև գրեթե մարգարեություն է, ինչին մենք մոտ մեկ դար անց ոչ միայն ականատեսն ենք, այլև մեր կյանքով համոզվում ենք նրա խոսքի ճշմարտացիության մեջ. «... ամբողջ աշխարհի խաղաղությունը չի կարող ապահովված լինել, եթե այս «ցեղը» իր ազատությունը չգտնի, և իր գոյության հավատագիրը չունենա, որն իր հողեղեն ու երկրային իրավունքն է: Իսկ այդ իրավունքը այս ժողովուրդը ձեռք է բերել իր անլուր տառապանքների գնով: Հայկական հարցը Լոզանի կոնֆերանսում էլ իր լուծումը չգտնելով՝ հայ ժողովրդի համար նշանակում է շարունակական տառապանք, որը վտանգ է, ոչ միայն այս պահի, այլև հետագա տասնամյակերի համար, ոչ միայն Մերձավոր Արևելքի, այլև հարատև վտանգ է ամբողջ աշխարհի խաղաղության համար»:¹

Հետևապես՝ այսօր էլ Հայկական (չլուծված) հարցի անբաժանելի մասն է «Արցախյան հիմնախնդիրը», որը մեր նորօրյա 30-ամյա ազատամարտով դառնում է «խորհրդանիշ և իրականություն»:

Մեր գոյապայքարում հաղթանակի հաստատականության խորհրդանիշն է Արցախը, խորհրդանիշ՝ հույսի ու արժանապատվության, հայ ոգու հավաքական ուժի և հավատի, ազգային վեհ նպատակների: Հայոց պետականության վերականգման մեր երազանքի մեջ իրական նվաճում է Արցախը, և վերջապես՝ հայ ժողովրդի անվտանգության ու վեգներյան խոսքով՝ մեր «գոյության հավաստագիրն է»:

Ապագային միտված մեր պետականաշինության գործընթացում մենք Արցախյան ազատամարտով արդեն շրջել ենք մեր պատմության նահանջի էջը, հասել մի գիտակցության, որ «Աշխարհ չի փոխվել, բայց փոխվել ենք մենք»: 2016-ի ապրիլին մեր ժողովրդի ու մեր պետականության դեմ սանձազերծած պատերազմում մնացինք մենք և այդ «չփոփոխված աշխարհը»:

Նման գնահատականը մեզանում մի նոր գիտակցական մակարդակի վկայությունն է, որն ենթադրում է այսուհետ սեփական ուժերով սեփական ճակատագրի տնօրինում: Այդ իմաստով, Արցախը իր սրբազան պայքարով, վերստին դառնում խորհրդանիշ և իրականություն:

Ինչպես Առաջին աշխարհամարտից հետո Արմին Վեգները ցեղասպանված հայ ժողովրդի գոյատևման երաշխիքը համարում էր հայոց պետականության վերականգնումը, այսօր էլ արցախահայության ապագան պայամանավորված է Արցախի Հանրապետության գոյությամբ և ամրությամբ, անընդհատ զարգացումով և հզորացումով:

Մանուշակ Մարկոսյան **ԱՐՄԻՆ Թ. ՎԵԳՆԵՐԸ ԵՎ ՀԱՅՈՑ ՊԵՏԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ**

Բանալի բառեր՝ Արմին Վեգներ, հայոց ցեղասպանություն, հայ ժողովրդի իրավունքներ, ականատեսի վկայություններ, սեփական պետություն, անվտանգության երաշխիքներ

Հայոց ցեղասպանության ականատես Արմին Վեգները լինելով գերմանացի գիմվորական սպա և գործելով կայսերական Գերմանիայի զրաբնության պայմաններում, հայ ժողովրդի իրավունքների պաշտպանության մեջ իր անխնջ

¹ Rooney, Martin: "Weg ohne Heimkehr". Armin T. Wegner zum 100. Geburtstag. Ein Gedenkschrift. Bremen 1986, էջ 73

պայթարում ցուցաբերեց քաղաքացիական արիություն, իրատեսական գնահատական տվեց տեղի ունեցած ողբերգությանը, նա շարունակ պահանջում էր հայ ժողովրդի անվտանգության երաշխիքները՝ ապահովել հայերին սեփական պետություն ունենալու իրական քայլերն ու հաստատուն պայմանները: Արմին Վեգները լավ էր հասկանում, որ հայ ժողովրդի ցեղասպանությունից վերապրածներին փրկելու միակ երաշխիքը սեփական ու անվտանգ պետություն ունենալն է:

Արմին Վեգները հայկական հարցի լուծումով էր պայմանավորում հայ ժողովրդի անվտանգության երաշխիքներն ու կայուն ապագան:

Manushak Markosyan
ARMIN T. WEGNER AND ARMENIAN STATEHOOD

Key words: *Armin Wegner, Armenian Genocide, the rights of Armenian people, testimonies of witness, own state, security guarantees*

A witness of the Armenian Genocide Armin Wegner, being a German military officer and acting under the censorship of Kaiser Germany in the matter of protecting the rights of the Armenian people, demonstrated civil courage in his relentless struggle and gave a realistic assessment of this tragedy. He constantly demanded guarantees for the security of the Armenian people that is ensuring real conditions and a stable environment for them to have their own state. Armin Wegner was well aware that the only guarantee to save the survivors of the Armenian Genocide is to have our own and secure state.

By the decision of the Armenian question, Armin Wegner conditioned the security guarantees and the stable future of the Armenian people.

Манушак Маркосян
АРМИН Т. ВЕГНЕР И АРМЯНСКАЯ ГОСУДАРСТВЕННОСТЬ

Ключевые слова: *Армин Вегнер, Геноцид армян, права армянского народа, показания очевидца, собственное государство, гарантии безопасности*

Свидетель Армянского геноцида Армин Вегнер, будучи немецким военным офицером и действуя под эгидой кайзеровской Германии в вопросе защиты прав армянского народа, в своей неустанной борьбе проявил гражданское мужество, дал реалистичную оценку этой трагедии. Он постоянно требовал гарантий безопасности для армянского народа, т. е. обеспечения реальных мер и стабильных условий для того, чтобы армяне имели собственное государство. Армин Вегнер прекрасно понимал, что единственной гарантией спасения выживших во время геноцида армян – это иметь собственное и безопасное государство.

Решением Армянского вопроса Армин Вегнер обуславливал гарантии безопасности и стабильного будущего армянского народа.

- 47. Մարկոսյան Արմեն** - «Եվրասիա» միջազգային համալսարանի դասախոս, տ.գ.թ.
Markosyan Armen – Lecturer of «Eurasia» International University, Candidate of Economic Sciences
Маркосян Армен - преподаватель международного университета «Евразия», к.э.н.
E-mail: amarkosyan@rgs.am
- 48. Մարկոսյան Մանուշակ** – Համբուրգի համալսարանի ասպիրանտ (բ.Համբուրգ, Գերմանիա)
Markosyan Manushak – PhD student of Hamburg University (Hamburg, Germany)
Маркосян Манушак - аспирант Университета Гамбурга (г.Гамбург, Германия)
E-mail: mmarkosyan@gmx.net
- 49. Մարտիրոսյան Արթուր** - ՀՀ ՊԿԱ մագիստրոս, Մասիս քաղաքի քաղաքապետի օգնական
Martirosyan Artur - Master of PAA RA, assistant to the mayor of Masis city
Мартиросян Артур - магистр АГУ РА, помощник мэра города Масис
E-mail: artur.martirosyan92@gmail.com
- 50. Մինասյան Նելլի** - Խ.Արսլյանի անվան Հայաստանի պետական մանկավարժական համալսարանի (ՀՊՄՀ) դասախոս, պ.գ.թ., դոցենտ
Minasyan Nelli - Lecturer of Armenian State Pedagogical University (ASPU) after Khachatur Abovyan, Candidate of History, Associate Professor
Минасян Нелли - преподаватель Армянского государственного педагогического университета (АГПУ) им. Хачатура Абовяна, к.и.н., доцент
E-mail: minasyan.nelly@mail.ru
- 51. Մնացականյան Անժելա** - ԵՊՀ հայցորդ
Mnatsakanyan Anzhela - PhD student of YSU
Мнацаканын Анжела - соискатель ЕГУ
E-mail: anzhelamnatsakanyan91@gmail.com
- 52. Մնացականյան Արփինե** - ՀՊՏՀ հայցորդ, ԱԵԳՄՄ անդամ
Mnatsakanyan Arpine - PhD student of ASUE, member of UYSSA
Мнацаканын Арпине - соискатель АГЭУ, член ОМУСА,
E-mail: arpine1787@mail.ru
- 53. Մնացականյան Լիդա** - ՀՈՀ ասպիրանտ և դասախոս
Mnatsakanyan Lida - PhD student and Lecturer of ARU
Мнацаканын Лида – преподаватель и аспирант РАУ
E-mail: mnatsakanyan.lida@gmail.com
- 54. Չալիկյան Անահիտ** – ԵՊՀ մագիստրոս
Chalikian Anahit - Master of YSU
Чаликян Анаит – магистр ЕГУ
E-mail: anachalikian@gmail.com
- 55. Չիչոյան Լիլիթ** - ՀՀ ՊԿԱ ասպիրանտ
Chichoyan Lilit - PhD student of PAA RA
Чичоян Лилит - аспирант АГУ РА
E-mail: lilitch@mail.ru

Գայանե Հովհաննիսյան. Արցախյան հերոսամարտի պատմությունից (1920թ.)....85
Gayane Hovhannisyán. From the History of Artsakh Battle (1920)
Гаяне Оганнисян. Из истории арцахской битвы (1920 год)

Մանուշակ Սարկոսյան. Արմին Թ. Վեգները և Հայոց Պետականությունը.....90
Manushak Markosyan. Armin T. Wegner and Armenian Statehood
Манушак Маркосян. Армин Т. Вегнер и армянская государственность

ԻՐԱՎԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ
JURISPRUDENCE
ЮРИСПРУДЕНЦИЯ

Օտտո Լուխտերհանդտ. Հայոց պետականության պատմական փորձն ու դասերը.
 հայացք կողքից..... 95
Otto Luchterhandt. Historical Experience and Lessons of the Armenian Statehood: a View
 from Outside
Отто Люхтерхандт. Исторический опыт и уроки армянской государственности –
 взгляд со стороны

Ավետիք Հարությունյան. Արցախի Հանրապետության Սահմանադրության
 մեկնաբանությունները որպես պետականության ամրապնդման կարևոր
 գործոն.....103
Avetik Harutyunyan. Commentary to the Constitution of the Republic of Artsakh as an
 Important Factor of Strengthening the State
Аветик Арутюнян. Комментарии к Конституции Республики Арцах как важный
 фактор укрепления государственности

Բորիս Օսիպյան. Հայոց իրավագիտակցության պատմության իմաստը..... 111
Boris Osipyan. The Essence of the Armenians Legal Consciousness
Борис Осипян. Смысл истории армянского правосознания

Արտաշես Խալաթյան. Հայաստանի թավշյա հեղափոխության սահմանադրական-
 քաղաքական ուրվագիծը..... 126
Artashes Khalatyan. Constitutional and Political Circuit of the Velvet Revolution in Armenia
Арташес Халатян. Конституционный и политический контур бархатной революции в
 Армении

Լուսինե Բարխուդարյան. Արցախի Հանրապետության Գերագույն դատարանի
 կողմից իրավական ակտերի՝ Սահմանադրությանը համապատասխանությունը
 որոշելու գործերի քննության իրավաբանական հետևանքները.....137
Lusine Barkhudaryan. Legal Consequences of the Cases Determined by the Supreme Court
 of the Republic of Artsakh with the Compliance of Legal Acts with the Constitution
Лусинэ Бархударян. Юридические последствия дел по определению Верховным судом
 Республики Арцах соответствия правовых актов Конституции